

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
ҒЫЛЫМ КОМИТЕТІ
Ш.Ш.УӘЛИХАНОВ АТЫНДАҒЫ ТАРИХ
ЖӘНЕ ЭТНОЛОГИЯ ИНСТИТУТЫ

«EDU.E-HISTORY.KZ»

ЭЛЕКТРОНДЫҚ ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

№ 1(21) қаңтар-наурыз 2020
ISSN 2710-3994

Бас редактор:
Қабылдинов Зиябек Ермұқанұлы

Редакциялық алқа:

Абашин Сергей Николаевич – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Санкт-Петербургтегі Европа университеті (Ресей)

Абдырахманов Толобек Абылович – тарих ғылымдарының докторы, профессор, И. Арабаев атындағы Қызыл мемлекеттік университетінің ректоры. (Қырғызстан)

Аяған Бүркітбай Ғелманұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Мемлекет тарихы институты директорының орынбасары. (Қазақстан)

Әлімбаев Нұрсан – тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, Қазақстан Республикасы Орталық мемлекеттік музейінің директоры. (Қазақстан)

Әбусейтова Меруерт Қуатқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі. ҚР БҒМ ҒК Р. Сүлейменов атындағы Шығыстану институтының «Тарихи материалдарды зерттеу» орталығының директоры. (Қазақстан)

Әбіл Еркін Аманжолұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Мемлекет тарихы институтының директоры. (Қазақстан)

Голден Кэти Стромайл (Kathie Stromile Golden) – PhD, Миссисипи өңірлік мемлекеттік университеті (Mississippi Valley State University) (АҚШ)

Кәрібаев Берекет Бақытжанұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, «Қазақстан тарихы» кафедрасының меңгерушісі. (Қазақстан)

Қожамжарова Дария Пернешқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің ректоры. (Қазақстан)

Кожирова Светлана Басиевна – саясаттану ғылымдарының докторы, профессор, Фудан Университетінің Қытай және Орталық Азияны зерттеу орталығының мен «Астана» ХҒК бірлескен директоры (Қазақстан)

Козодой Виктор Иванович – тарих ғылымдарының докторы, профессор. (Ресей)

Көкебаева Гүлжауһар Какенқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты (Қазақстан)

Көмеков Болат Ешмұхамедұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті Халықаралық қыпшақтану институтының директоры, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры. (Қазақстан)

Матыжанов Кенжехан Ісләмжанұлы – филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі, М.О. Әуезов атындағы әдебиет және өнер институтының директоры. (Қазақстан)

Моррисон Александр (Morrison Alexander) – PhD, профессор Оксфордского университета (Великобритания)

Муртазаева Рахборхон Хамидқызы – тарих ғылымдарының докторы, Мирзо Ұлықбек атындағы Өзбекстан ұлттық университеті «Өзбекстан тарихы» кафедрасының профессоры. (Өзбекстан)

Панто Дмитрий (Panto Dmitri) – PhD доктор, Гданьск қаласындағы Екінші дүниежүзілік соғыс мұражайының ғылыми қызметкері. (Польша)

Римантас Желвис (Želvy Rimantas) – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Вильнюс педагогикалық университеті (Литва)

Самашев Зайнолла Самашұлы – археолог, тарих ғылымдарының докторы, профессор, Герман археология институтының корр.-мүшесі. ҚР БҒМ ҒК Ә. Марғұлан атындағы Археология институты. (Қазақстан)

Сайлан Болат Санабайұлы – тарих ғылымдарының докторы, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті. (Қазақстан)

Смағұлов Оразақ Смағұлұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Балон ғылым академиясының корр.-мүшесі, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы сыйлықтың лауреаты, ғылым мен техниканың еңбек сіңірген қайраткері, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры. (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)

Сыдықов Ерлан Бәтмашұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің ректоры. (Қазақстан)

Таймағамбетов Жәкен Қожахметұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, ҚР Ұлттық музейі. (Қазақстан)

Жауапты редактор:
Қаипбаева Айнагүл Толғанбайқызы

Ғылыми редактор:
Қозыбаева Махаббат Мәлікқызы

Редактор:
Кубеев Рустем Жаулыбайұлы

Жауапты хатшы:
Қоңқабаева Арайлым

Техникалық хатшы:
Хумарзах Алтынбек

Главный редактор:
Кабульдинов Зиябек Ермуханович

Редакционная коллегия:

- Абашии Сергей Николаевич – доктор исторических наук, профессор, Европейский университет в Санкт-Петербурге (Россия)
- Абдырахманов Толобек Абылович – доктор исторических наук, профессор, ректор Кыргызского государственного университета им. И. Арабаева (Кыргызстан)
- Алимбай Нурсан – кандидат исторических наук, профессор, директор Центрального государственного музея Республики Казахстан (Казахстан)
- Абусеитова Меруерт Хуатовна – доктор исторических наук, профессор, чл.-корр. НАН РК, директор Республиканского центра по изучению исторических материалов Института востоковедения имени Р.Б. Сулейменова (Казахстан)
- Абиля Еркин Аманжолович – доктор исторических наук, профессор, директор Института истории государства КН МОН РК (Казахстан)
- Аяган Буркитбай Гелманович – доктор исторических наук, профессор, заместитель директора Института истории государства КН МОН РК (Казахстан)
- Голден Кэтти Стромайл (Kathie Stromile Golden) – PhD, Государственный университет долины Миссисипи (Mississippi Valley State University) (США)
- Исмагулов Оразак Исмагулович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, член-корр. Болонской академии наук, лауреат премии им. Ч.Ч. Валиханова, заслуженный деятель науки и техники, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева (г. Нур-Султан, Казахстан)
- Карибаев Берекет Бахытжанович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, заведующий кафедрой истории Казахстана, Казахский национальный университет им. аль-Фараби (Казахстан)
- Кожамжарова Дария Пернешовна – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, ректор Южно-Казахстанского университета им. М.Ауэзова (Казахстан)
- Кожирова Светлана Басиевна – доктор политических наук, профессор, содиректор Центра исследования Китая и Центральной Азии Фуданьского Университета и МНК «Астана», руководитель Центра китайских и азиатских исследований (Казахстан)
- Козодой Виктор Иванович – доктор исторических наук, профессор (Россия)
- Кокебаева Гульжаухар Какеновна – доктор исторических наук, профессор, главный научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч.Валиханова КН МОН РК (Казахстан)
- Кумекоев Болат Есимхамбетович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, директор Международного института кипчаковедения Казахского национального университета имени аль-Фараби, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева (Казахстан)
- Матыжанов Кенжехан Слямжанович – доктор филологических наук, профессор, чл.-корр. НАН РК, директор Института литературы и искусства им. М. Ауэзова (Казахстан)
- Моррисон Александр (Morrison Alexander) – PhD, профессор Оксфордского университета (Великобритания) Муртазаева Рахборхон Хамидовна – доктор исторических наук, профессор кафедры «Истории Узбекистана» Национального университета Узбекистана имени Мирзо Улугбека. (Узбекистан)
- Панто Дмитрий (Panto Dmitri) – доктор PhD, профессор, главный специалист научного отдела Музея Второй мировой войны г. Гданьска (Польша)
- Римантас Желвис (Želvyys Rimantas) – доктор педагогических наук, профессор, Вильнюсский педагогический университет (Литва)
- Самашев Зайнолла Самашевич – археолог, доктор исторических наук, профессор, чл.-корр. Германского археологического института. Институт археологии им. А.Маргулана КН МОН РК (Казахстан)
- Сайлан Болат Санабаевич – доктор исторических наук, Казахский национальный университет им. аль-Фараби (Казахстан)
- Сыдыков Ерлан Батташевич – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, ректор Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева (Казахстан)
- Таймагамбетов Жакен Кожакметович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, Национальный музей РК (Казахстан)

Ответственный редактор:
Каипбаева Айнагуль Толганбаевна

Научный редактор:
Козыбаева Махаббат Маликовна

Редактор:

Кубеев Рустем Джаулыбайулы

Ответственный секретарь:
Конкабаева Арайлым Нурболатовна

Технический секретарь:
Хумарзах Алтынбек

Editor-In-Chief:

Kabuldinov Ziabek Ermukhanovich

Members of editorial board:

- Abashin Sergei Nikolaevich – Doctor of Historical Sciences, Professor, European University at St. Petersburg (Russia)*
- Abdyrakhmanov Tolobek Abylovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Rector of I. Arabaev Kyrgyz State University (Kyrgyzstan)*
- Alimbay Nursan – Candidate of Historical Sciences, Professor, Director of the Central State Museum of the Republic of Kazakhstan (Kazakhstan)*
- Abusseitova Meruert Khuatovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of the NAS RK, Director of the Republican Center for the Study of Historical Materials at R.B. Suleimenov Institute of Oriental Studies (Kazakhstan)*
- Abil Yerkin Amanzholovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Director of the Institute of History of the State CS MES RK (Kazakhstan)*
- Ayagan Burkitbai Gelmanovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Deputy Director of the Institute of History of the State CS MES RK (Kazakhstan)*
- Golden Kathie Stromile – PhD, Mississippi Valley State University (USA)*
- Ismagulov Orazak Ismagulovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Corresponding Member of Bologna Academy of Sciences, winner of Ch.Ch. Valikhanov Award, Honored Worker of Science and Technology, Professor of L.N. Gumilyov University (Kazakhstan)*
- Karibayev Bereket Bakhytzhonovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Head of the Department of History of Kazakhstan, Al-Farabi Kazakh National University (Kazakhstan)*
- Kozhamzharova Daria Perneshovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the NAS of the Republic of Kazakhstan, rector of the M. Auezov South Kazakhstan University (Kazakhstan)*
- Kozhirova Svetlana Bassieva – Doctor of Political Science, Professor, Co-Director of the Center for the Study of China and Central Asia of Fudan University and the International Scientific Complex of the National Company "Astana", Head of the Center for Chinese and Asian Studies (Kazakhstan)*
- Kozodoi Viktor Ivanovich – Doctor of Historical Sciences, Professor (Russia)*
- Kokebayeva Gulzhaukhar Kakenovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, chief researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology CS MES RK (Kazakhstan)*
- Kumekov Bolat Eshmukhambetovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Director of the International Institute of Kipchak Studies of the Al-Farabi Kazakh National University, Professor at L.N. Gumilyov Eurasian National University (Kazakhstan)*
- Matyzhanov Kenzhekhan Slyamzhanovich – Doctor of Philology, Professor, Corresponding Member of the NAS RK, Director of M. Auezov Institute of Literature and Art (Kazakhstan)*
- Morrison Alexander – PhD, Professor, University of Oxford (UK)*
- Murtazayeva Rakhborkhon Khamidovna – doctor of Historical Sciences, Professor at the Department of «History of Uzbekistan» of Mirzo Ulugbek National University of Uzbekistan. (Uzbekistan)*
- Panto Dmitri – PhD, researcher at the Museum of the Second World War in Gdansk (Poland)*
- Rimantas Želvys – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vilnius Pedagogical University (Lithuania)*
- Samashev Zainolla Samashevich – archaeologist, Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of German Archaeological Institute. A. Marghulan Institute of Archeology CS MES RK (Kazakhstan)*
- Sailan Bolat Sanabayevich – Doctor of Historical Sciences, Al-Farabi Kazakh National University (Kazakhstan)*
- Sydykov Erlan Battashevich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Rector of L.N. Gumilyov Eurasian National University (Kazakhstan)*
- Taimagambetov Zhaken Kozhakhmetovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, National Museum of the Republic of Kazakhstan (Kazakhstan)*

Executive Editor:

Kaipbayeva Ainagul Tolganbayevna

Scientific Editor:

Kozybayeva Makhabbat Malikovna

Editor:

Kubeyev Rustem Dzhaulybayevich

Executive Secretary

Konkabayeva Arailym Nurbolatovna

Technical secretary:

Khumarzhakh Altynbek

ҒТАХР / МРНТИ / IRSTI 03.20.

ЖЕЛТАУ МЕШІТТЕРІНІҢ ТАРИХЫ (XIX Ғ. ОРТАСЫ XX Ғ. БАСЫ)

Рахбаев Қ.Қ.

саясаттану ғылымдарының магистрі, Зияткерлік мектебінің тарих пәнінің мұғалімі

Аңдатпа. *Kіріспе.* Мақалада Арал-Каспий өңірінің тарихи мұрасы болып саналатын XIX ғ. ортасы мен XX ғ. басында бой көтерген мешіттердің тарихы қысқаша баяндалған. Желтау мешіттері тарихи жәдігерлер ретінде алғаш ғылыми айналымға тарихшы, профессор С.Е. Әжіғалидың жетекшілігімен жүргізілген экспедиция нәтижесінде хатталды. Желтау мешіттері көрсетілген уақыт аралығында қазақ халқының өмірінде жүрген елеулі өзгерістермен (ел арасында ислам дінінің кең тарай бастауы, көшпелі халықтың жартылай отырықшы салтты игере бастауы, күзгі қоныспен қыстау маршруттарының өзгеруі т.б.) тікелей байланысты тарихи жәдігерлер болып табылады. Түйін сөздер: Арал-Каспий аймағы, Үстірт, Жылыой, Серік Әжіғали, Желтау, мешіттер, діни-тұрғын кешендер, ишан, ахун.

Түйін сөздер: ишан, діни-тұрғын кешендер, мешіттер, Желтау, Серік Әжіғали, Жылыой, Үстірт, ахун, Арал-Каспий аймағы

ИСТОРИЯ ЖЕЛТАУСКИХ МЕЧЕТЕЙ (СЕРЕДИНА XIX – НАЧАЛО XX ВЕКОВ)

Рахбаев К.К.

Магистр политических наук, учитель истории «Назарбаев Интеллектуальной школы» г. Алматы, Казахстан.

Аннотация. *Введение.* В статье кратко рассматривается история мечетей, возведенных в середине XIX – начале XX вв., являющихся историческим наследием Арало-Каспийского региона. Мечети Желтау как исторические памятники были впервые введены в научный оборот в результате экспедиции под руководством историка, профессора Ажигали С.Е.

Мечети Желтау являются историческими памятниками, которые напрямую связаны со значительными изменениями в жизни казахского народа в этот период (широкое распространение ислама среди населения страны, переход кочевого народа на полуседлый образ жизни, изменение маршрутов зимовки и осенних поселений и т.д.).

Ключевые слова: Арало-Каспийский регион, Устюрт, Жылыой, Серик Ажигали, Желтау, мечети, религиозно-жилые комплексы, ишан, ахун

HISTORY OF ZHELTAU MOSQUES (MID-XIX-EARLY XX CENTURIES)

Rakhbayev K.K.

Master's in Political Science,
History teacher «Nazarbayev Intellectual School» Almaty, Kazakhstan

Abstract. Introduction. The article is dedicated to historical heritage of the Aral-Caspian region of the XIX - middle XX century. The history of mosques erected in the beginning is brief. These mosques as historical relics were first introduced into the scientific circle by historian, Professor S.E. Azhigali.

The relocation of mosques as historical relics that have been directly linked to significant changes in the lives of the Kazakh people during this period (the widespread spread of Islam among the country, the transition of the nomadic population to the semi-sedentary lifestyle, the change in their wintering habits). Therefore, the author uses the term religious-residential complexes of Zheltau, Ort Tau, Sherligul, and Sholabai, as these historical monuments are complex constructions (the first complex is a mosque, madrasah, Khujra, the second is residential complex and a farm: well, shed, field, animal fence).

What we see in the author's speech is the desire for a holistic view of the issue. The history of the places where the mosques were built is the origin of the first religious figures from the provinces, such as the mullahs, akhuns, ishans and their connection with each other. Origin, activity, coverage of historical, cultural, economic, economic, religious situation of that time were provided.

Keywords: Aral-Caspian region, Ustyurt, Zhylyoi, Serik Azhigali, Zheltau, mosques, religious and residential complexes, ishan, akhun.

Кіріспе

Арал-Каспий аймағындағы XIX ғ. ортасы мен XX ғ. басында салынған мешіттердің ерекше түрлері Желтау өлкесінде тұрғызылған. Желтау өлкесі- Доңызтау (Солтүстік Үстірт) кемерінен СБ-қа қарай орналасқан таулы алқап. Таудың ең биік жері 221 м. құрайды. Осы жерде Үстірттің тіке қырлары, далалы жазықтыққа (1, 2 сурет) ұласып «басында үнемі жел соғып тұратын, самалды, желді тау» болғандықтан, халық арасында «Желтау» деп аталған. Қазіргі әкімшілік бөлініс бойынша Желтау өлкесі - Атырау облысы, Жылыой ауданына қарасты жер [8, 269-б.].

Ертеден қазақтардың кіші жүз рулары мекендеген өңір XIX ғ. отарлаушы үкіметтің, әкімшілік бөліністерінің негізінде құрылған Орал облысы, Темір уезінің 12 болысының бірі Оймауыт-Желтау болысы болып біріктірілген. Болыс құрамына Жем өзенінің орта ағысы және Сағыз өзендерінің аралығындағы жерлерді мекендеген кіші жүздің қаракесек рулары енді [10, 47-б.]. Алайда, Желтаудың батыс бетін адай рулары мекендесе, шығыс жағын қаракесек рулары көршілес қоныстанған.

Талқылау

Аталған кезеңде Желтау мешіт-медреселері бар, мұсылмандық оқу мен білімнің кең тараған, мәдениет пен өнердің дамыған өлкесі болды. Күй өнерінің адайлық дәстүрінің өкілі саналатын «Боғда», «Бозтөбе», «Жем-су», «Кербез Ақжелең» секілді күйлерді дүниеге әкелген атақты күйші Қараұлы Боғда (XIX ғ.) осы Жем-Сағыз өзендерінің бойында туып өскен. Өнері қазақ арасында емес Хиуа мен Қарақалпақстан, Түркіменстан жерлеріне тараған, әлемге «Абыл», «Ақжелең», «Ақсаққұла», «Әрәнжанның шалқымасы», «Кеңес», «Тарату» күйлерін сыйлаған, алашқа аты мәшһүр Тарақұлы Абыл (1820-1892 жж.) осы Оймауыт-Желтау жерінде дүниеге келген [11, 14]. Сонымен қатар Желтау жері атақты тарихи тұлғалар мен батырлар жерленген өлке болып табылады.

Осы Желтау өлкесінде Шерліғұл ишан, Шолабай ахун, Ортатау, Егіндібұлақ, Көпбұлақ жерлерінде XIX ғ. ортасы XX ғ. басында адай, қаракесек руларының діни тұлғалары салған мешіті, мектебі, тұрғын үйі, шаруашылық жайлары бар, күрделі діни-тұрғын кешендері бой көтерген (3,4,5 сурет).

1-сурет. Мешіт. Шерлігұл ишан діни тұрғын кешені

2-сурет. Шолабай ахун діни тұрғын кешені, қорымның көрінісі

3-сурет. Мешіт. Орта тау діни тұрғын кешені

XIX ғ. ортасы XX ғ. басынан бастап, қазақ халқының арасында мұсылмандық оқу орындарында білім алған діни тұлғалардың (ишан, ахун, молда т.б.) көптеп шығуы елде мұсылмандық оқу ісінің дамуын жеделдетіп, ел арасында мешіт-мектеп ашып, мұсылмандық оқу-ағарту ісін бір жолға қойғаны белгілі. Осы үрдіс Желтау өлкесінде де жүрді, өлкеде бірінші болып мешіт ашқан, мұсылманша терең білімді ***Шерліғұл ишан Сәтіғұлұлы болды.***

Нәтижесі

Шерліғұл ишанның ата-тегі: Адай руы → Келімберді → Мұңал → Шоғы (Қырықмылтық) → Жолай → Жолмәмбет → Жарылғап → Қарабас → Ханкөшек → Сәтіғұл → Шерліғұл, - болып тарайды.

Сәтіғұл ел ішінде беделді, бай адамдардың бірі, ел сыйлаған, батасы қабыл жан болған. Халық арасында «Сәтіғұлдың батасындай», - деген сөз тіркесі кең тараған. Ел ол кісіден бата алу үшін, ат сабылтып іздеп келген. Сәтіғұлдың Мәденбай, Сары, Жылқыбай, Тұрлығұл, Шерліғұл, Өтесін, Есен атты алты баласы болған. Бұл балаларынан тарайтын ұрпақтың көбісі XX ғ. басында болған кеңес үкіметінің ұжымдастыру, малды тәркілеу саясаты кезінде Бесқалаға (Қарақалпақстан) ауып кеткен. Сәтіғұл байдың өзі Тасастау-Қайнарда (Доңызтауда) жерленген.

Шерліғұл ишанның ұрпағы Ордабай ақсақал, ишанның өмірі турасында: «Шерліғұл ишан 12 жасында құрдасы әрі досы Алдияр (руы Адай- Ақпан) екеуі Хиуадағы медреседе оқып, оны бітіріп шатырхат (диплом) алып, елге келген. Алдияр елде (Ақтөбе обл, Қарауылкелді ауылы тұсында) қалып мешіт ашқан да, ал Шерліғұл ишан оқуын Араб елінде жалғастырып, бірнеше жылдан кейін елге оралып, Желтау өңірінде бірінші болып мешіт ашқан», - деп жазды [1].

Шерліғұл ишан мешіті 1860 жж. әкесі Сәтіғұлдың қаржаты негізінде, халық үме (асар) болып, көмектесіп тұрғызған. Шерліғұл ишанның діни-тұрғын кешені күрделі- құрылыстар тізбегінен тұратын тарихи ескерткіш. Кешен қырда орналасқан қорымнан, төменде мешіт пен

оның қасына салынған қызметтік құрылыстар, құдықтың арғы жағында орналасқан тұрмыстық үйлер(қыстау) және шаруашылық үшін салынған құрылыс тобынан тұрады.

Шерліғұл ишанның мешіт ғимараты тік төртбұрышты жобада, табиғи тастан, саз ертіндісінен жасалған балшық араластырып өрілген (3 сурет).

Ғимараттың оңтүстік жағындағы бөлмесі құлап қалған, бұл жерде мешіттің намаз оқитын бөлмесі, михраб қуысы болған. Мешіт ғимаратының төбесін күмбездеп жапқан, бірақ төбе жабуы да сақталмаған.

Шерліғұл ишанның ұрпағы Ордабайдың(оған ишанның баласы Нәби ақсақал көрсеткен) көрсетуі бойынша мешіттің ханакасы, шәкірттер жататын худжрасы, жуынып-шайынатын моншасы, жазда намаз оқу үшін жасалған мешіт алдындағы аула және т.б. құрылыстар кезінде құлатылған [1].

Мешіт ғимаратынан ОБ бұрышына таман, бір үш бөлмелі құрылыстың (ишанның тұрғын үйі)орны бар. Кезінде мешіттің түбіне Бесқаладан шыбық түрінде әкелінген ағаштар(кеңес үкіметі тұсында оның өзі де байлықтың белгісі санап, ол талдар түбінен қырқылып тасталған) отырғызылған, қазір талдар тек құдық пен бұлақтың басында ғана өсіп тұр. Құдықтың арғы бетінде Шерліғұл ишанның баласы Күзембайдың қыстауы болған. Ол кісі осы жерде егін салып, бидай,тары егіп, одан түскен өнімнің бір бөлігін, шәкірттердің азығына пайдалануға беріп отырған.

XIX ғ. аяғы XX ғ. басында өлкедегі көшпелі ауылдар, балаларын көшіп бара жатып, Шерліғұл мешітіне оқуға тастап кететін болған. Осы мешіт жанында, медреседе оқуда қалған балалардың азығы үшін қалған малдарды бағатын қоралар салынған [3]. Мешіттің жанында құдығы және тас астауы бар, құдық жанында ағаштар өскен [1]. Шерліғұл ишан 1929 жылы қайтыс болар алдында, бейітімді елеусіз қылып салындар, үкімет келіп қалды,- деп өсиет айтқан [3]. Ишаның асыл сүйегі өзінің мешіті жанындағы қорымда жерленген [1]. Шерліғұл ишаннан Күзенбай, Сақтаған, Лепес, Айтжан, Әбіл атты ұлдары болған, ол балалардан тараған ұрпақтар қазір Бесқала(Қарақалпақстан) мен Ақтөбе облысы жерлерінде өмір сүреді.

Желтауда жақсы сақталған келесі тарихи ескерткіш - **Шолабай ахун** діни-тұрғын кешені. Шолабай ахун Шерліғұл ишанның шәкірті, шығу тегі адай руынан тарайды. Сондықтан да Шолабай ахунның мешіті жалпы діни- тұрғын кешені Шерліғұл ишанның мешітінен кейін салынған және XX ғ. 30 жж. дейін қызмет жасап, осы жерде ел отырған. Жалпы кешен қос қырлы жалдың ортасында, бұлақтың төңірегінде орын тепкен. Мешіті және шәкірттер жататын ұзына бойы салынған үйлері (худжыралар), қызметтік үйлері таудың етегінде орналасып, шаруашылық жайлар мен қоралар, аулалар төменірек жерде салынған. Табиғи жалдан бөлектеніп қалған, кішігірім төбенің басында қорым орналасқан (1 сурет).

Шолабай ахун мешіті, квадрат жобада жоспарланып, ғимаратының қабырғалары таспен (ұлу жынысты), саз ертіндісінен жасалған балшықтың негізінде байланыстырып қаланған (4 сурет).

Сурет 4 - Мешіт. Шолабай ахун діни тұрғын кешені.

Негізінен үш бөлмеден тұратын, құрылысқа кіретін бетте оңтүстік жағында есік бар, есіктің жоғарғы жағында таста адай руының ↑↑ таңбасы түсірілген. Оңтүстігінде мешіттің намаз оқитын бөлмесі салынған, осы бөлмеде төрде михраб қуысы орнатылған. Мешіттің Б мен СШ бетінде басқа да құрылыстар салынған.

Желтау өлкесіндегі келесі ескерткіш Ортатаудағы *Келес молданың* діни-тұрғын кешені. Келес молда да Шолабай ахун тәрізді, Шерліғұл ишанның шәкірті болып табылады. Кешен қырда орналасқан, кішкене (XIX ғ. ортасы мен XX ғ. басында салынған) екі қорымнан және төменде, бұлақтың басында салынған мешіті бар, тұрғын үйлері мен қызметтік үйлері, қора жайлары салынған құрылыстар тобынан тұрады (2 сурет).

Қорым негізінен шағын, адай, табын руларының таңбалары (↑, ♀ және тарақты таңба) салынған тас қоршаулардан және қарапайым құлпытастардан тұрады. Екінші қорымда, өте әдемі құлпытастар мен қойтастар бар. Көркем жасалған құлпытастардың эпиграфикасында (арабша жазуында) Адай руы Балықшы тайпасы, - деген жазулар оқылады [1]. Қырдан (қорымнан) сайға түскенде, төменде, бұлақтың оңтүстігінде ескі қоныстың орны мен мешіттің ғимараты сақталған (2 сурет).

Мешіт төртбұрышты қалыпта, оңтүстіктен солтүстікке қарай созыла салынған, екі бөлмеден тұратын ғимарат (4 сурет). Мешіт ішінде екінші бөлменің оңтүстік қабырғасында екі терезенің ортасында, михраб қуысы орнатылған. Бөлмелердің іші сыланып (балшықпен майланып), оның үсті әкпен ақталған. Ол бөлмелердің төбесі күмбезмен көмкерілген. Ғимараттың С және Ш қабырғаларында, мешітке жалғасып салынған құрылыстар бар. Мешіттің батыс қабырғасы тегіс қаланған, оңтүстік жарында екі кішкене терезе орнатылған.

Мешіт ғимаратына сырттан кіретін есік солтүстік қабырғада, өте аласа етіп салынған. Ғимараттың қабырғалары табиғи тастардан, саз ертіндісінен жасалған балшықпен араластырып өрілген. Батыс жақ қабырғасында кірпішке мынадай: ↑ адай руының таңбасы салынған [1].

Жем өзенінің ортаңғы ағысы тұсында салынған, тарихи ескерткіш Көп бұлақтағы XIX ғ. ортасы XX ғ. басында бой көтерген - «*Сары ишан*» діни-тұрғын кешені. Кешен жоғарыдағы

ескерткіштеремен салыстырмалы түрде айтқанда жазық далада орын тепкен, мешіттің салынуына мұрындық болған- табын руынан шыққан «*Сары ишан*» атты діни тұлға. Орналасқан аумағының СШ қырлы болып келетін, Б-а бұлақ ағып жатқан жердің етегінде екі үлкен қорымнан тұратын және ескі мешіті мен оның қасындағы құрылыстар яғни тұтас діни- тұрғын кешені сақталған. Қорымда негізінен табын және қаракесек руларының өкілдері жерленген.

Мешіт ғимараты төртбұрышты жобада, Б-н Ш-қа қарай созыла салынған, қабырғалары күйдірілмеген кіріштен (құрамы сазбен құм араласқан) қаланып, төбесі күмбезбен жабылған ғимарат. Мешітке сырттан кіретін есік С қабырғадан салынған, негізінен үш үлкен бөлмеден тұрады, батыс бөлігіндегі бөлменің төрінде қабырғада михраб қуысы салынған. Оңтүстік қабырғасында мешіт ғимаратының бойын жағалай үш терезе салынған. Мешіттің С және Б бағытында ескі құрылыстардың орны сақталған, О және Ш қорымға жалғасып жатыр [3].

Осы Желтау өңірінде басқа да мешіттер болған. Мәселен, Оймауыттың басында Адай руынан шыққан діни ағартушы Нұржау ишанның Оймауыттың Аққұдығы, деген жерінде Адай-Қырықмылтық Бекен ахуның, Оймауыт құмның ішіндегі Алатай деген жерінде табын руынан шыққан діни тұлға Алмаш ишан мешіттері болған [2]. Алайда ол мешіттерді іздеп тауып, мемлекеттік «Мәдени мұра» бағдарламасы аясында, ғылыми айналымға, тарихи ескерткіш ретінде енгізу, қазіргі ескерткіштану ғылымының күн тәртібіндегі өзекті мәселелерінің бірі болып тұр.

Қорытынды

Қорыта келе көріп отырғанымыздай, Желтау діни-тұрғын кешендері қазақ тарихының тұтас бір кезеңіне тән процесті (XIX ғ. көшпелі қазақтардың өміріндегі тұрақты қыстаулардың пайда болуы, ол жерлерде мешіт- мектебі бар тұрақты қоныстардың салынуы, егіншілікпен айналысу, жайлаудан қыстауға көшіп бара жатқан ауылдардың балаларын көктемге дейін мешіт жанындағы мектепке қалдырып кетуі, кейін ауыл көктемде жайлауға қайта көшкенде ол балаларды алып кетуінің бәрі қазақтардың көшпелі өмір салтымен байланысты дамуы) бойына жинаған, тарихи ескерткіш болып табылады. Осындай діни-тұрғын кешендер Желтауда, оған көршілес Доңызтауда көптеп салынған [4,48-64;5,133-151; 6,98-128-бб.;7,143-190;9,96-бб.].

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Автордың далалық этнографиялық экспедицияда жинаған материалдары. Атырау облысы, 2004.
2. Автордың далалық этнографиялық экспедицияда жинаған материалдары. Ақтөбе облысы (Доңызтау бағыты), 2005.
3. Автордың далалық этнографиялық экспедицияда жинаған материалдары. Ақтөбе обл., 2008.
4. Аджигалиев С.И. Памятники Донызтау (Северный Устюрт) // Известия НАН РК. Серия общественных наук. - 1994. - №1. - 48-64-бб.
5. Аджигалиев С. Культурно- исторические инновации в традиционной системе скотоводческого поселения казахов середины XIX века (к вопросу о генезисе стационарных кыстау) // Культура кочевников на рубеже веков (XIX-XX, XX-XXI вв.): Проблемы генезиса и трансформации. Материалы международной конференций. / Отв.ред. Шаханова Н.Ж. - Алматы, 1995.
6. Ажигали С.Е. Архитектура кочевников феномен истории и культуры Евразии (памятники Арало-Каспийского региона). – Алматы: «Ғылым», 2002.
7. Ажигали С.Е. Традиционная система скотоводческого поселения казахов (в историческом развитии) // Этнографо-археологические комплексы. Проблемы культуры и социума. Т.5. – Новосибирск: «Наука», 2002.
8. Жерінің аты, елінің хаты (энциклопедиялық анықтамалық). – Алматы: «Аруна», 2006.
9. Ларин И. Урочище Донгуз-Дау и его значение, как кормовой базы, в жизни рода Табын Адаевского уезда // Народное хозяйство Казахстана. - 1928. - №1.
10. Муканов М.С. Этническая территория казахов в XVIII- начале XX веков. – Алматы: «Қазақстан», 1991.
11. Тарақты Ақселеу. Қазақтың әйгілі күйшілері. – Алматы: «Қазақстан», «Ғақлия», 1992.

REFERENCES

1. Avtordyn dalalyq etnografialyq ekspedisiada jınaǵan materialdary. Atyraý oblysy, 2004.
2. Avtordyn dalalyq etnografialyq ekspedisiada jınaǵan materialdary. Aqtóbe oblysy (Dónyztaý baǵyty), 2005.
3. Avtordyn dalalyq etnografialyq ekspedisiada jınaǵan materialdary. Aqtóbe obl., 2008.
4. Ajıǵalıev S.I. Památnıkı Donyztaý (Severnıy Ýstúrt) // Izvestia NAN RK. Seria obshestvennyh naýk. - 1994. - №1. - 48-64-bb.
5. Ajıǵalıev S. Kúltýrno- istoricheskie innovatsii v traditsionnoi sisteme skotovodcheskogo poselenia kazahov serediny XIX veka(k voprosy o genezise stacionarnykh kystay) // Kúltýra kochevnikov na rýbeje vekov(XIX-XX, XX-XXI vv.): Problemy genezisa i transformatsii. Materialy mejdýnarodnoi konferentsii. \ Otv.red. Shahanova N.J. - Almaty, 1995.
6. Ajıǵalı S.E. Arhitektúra kochevnikov fenomen istorii i kúltýry Evrazii (památnıkı Aralo-Kaspijskogo regiona). – Almaty: «Gýlym», 2002.
7. Ajıǵalı S.E. Traditsionnaja sistema skotovodcheskogo poselenia kazahov (v istoricheskom razvıtii) // Etnografo-arheologicheskie komplekxy. Problemy kúltýry i sosýma. T.5. – Novosibirsk: «Naýka», 2002.
8. Jerińniń aty, elińniń haty (ensiklopedialyq anyqtamalyq). – Almaty: «Arýna», 2006.
9. Larin I. Ýrochıshe Dongýz-Daý i ego znachenie, kak kormovoi bazy, v jizni roda Tabyn Adaevskogo ýezda // Narodnoe hozáistvo Kazahstana. - 1928. - №1.
10. Mýkanov M.S. Etnicheskaia territoria kazahov v XVIII- nachale XX vekov. – Almaty: «Qazaqstan», 1991.
11. Taraqty Aqseleý. Qazaqtyn áigili kúshileri. – Almaty: «Qazaqstan», «Gaqıa», 1992.

МАЗМҰНЫ

Абдукадыров Н.М., Нұсқабай П.П., Сабанчиева Ж.М. ТАНЗИМАТ РЕФОРМАЛАРЫНА ЕУРОПАЛЫҚ ЖҮЙЕНІҢ ЫҚПАЛЫ ЖӘНЕ МҰСТАФА РЕШИД ПАША.....	5
Азмуханова А., Эгамбердиев М. Шаншарбек У. XIX ҒАСЫРДЫҢ АЯҒЫ - XX ҒАСЫРДЫҢ БАСЫНДА ТҮРКІ ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ БІРІГҮІ МЕН ЫНТЫМАҚТАСТЫҒЫН ЗЕРДЕЛЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	16
Ақымбек Е.Ш., Шағырбаев М.С. ШҮ Өңіріндегі ортағасырлық төрткүлдердің стратиграфиясы (X-XII ғғ.).....	25
Атығаев Н.Ә. ТАҒЫ ДА ҚАСЫМ ХАННЫҢ Қайтыс болған уақыты мен жерленген жері туралы.....	41
Ахантаева Ә.Ж. ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНДА ЕГІНШІЛІККЕ БАЙЛАНЫСТЫ ӘДЕТ-ҒҰРЫПТАР МЕН ЖОРА-ЖОСЫНДАР, Аңыз- ӘПСАНАЛАР.....	48
Бахтыбаев М.М. Н.Н. ПАНТУСОВТЫҢ ЖЕТІСУ ЕСКЕРТКІШТЕРІН ЗЕРТТЕУГЕ ҚОСҚАН ҮЛЕСІ.....	60
Билалов С.У., Тәжекеев Ә.Ә., Дәрменов Р.Т. ЕРТЕОРТАҒАСЫРЛЫҚ СОРТӨБЕ 1 ҚАЛАШЫҒЫНДА ЖҮРГІЗІЛГЕН АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ ЖҰМЫСТАР.....	77
Ғалиев А.А., Устемирова А.О., Қыдырғажы Б.М. ҰЛЫ ЖІБЕК ЖОЛЫНАН «БІР БЕЛДЕУ ЖӘНЕ БІР ЖОЛҒА».....	89
Джумағазиева А.Н. ИРАНДАҒЫ САЯСИ ӨМІРДІҢ РЕВОЛЮЦИЯДАН КЕЙІНГІ ИСЛАМИЗАЦИЯСЫ.....	103
Жылгелді Ж.С. XX ҒАСЫРДЫҢ 20-30 ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ҰЖЫМДАСТЫРУ ТАРИХЫНЫҢ ДЕРЕКТІК НЕГІЗДЕРІ (Шығыс Қазақстан мысалында).....	115
Жылқышыбаева Қ.Қ. ЕУРОПАДАҒЫ ҒАЛЫМДАРДЫҢ ТАРИХИ БІЛІМГЕ ҚАТЫСТЫ КӨЗҚАРАСТАРЫ: ТАРИХИ-ФИЛОСОФИЯЛЫҚ ТАЛДАУ.....	122
Ибраева А.Ғ., Садықов Т.С., Темірханова Ә.С. АКАДЕМИК МАНАШ ҚОЗЫБАЕВТЫҢ ХАКІМ АБАЙ ТУРАЛЫ ЗЕРТТЕУЛЕРІ ХАҚЫНДА.....	136
Ибраева А.Ғ., Темірханова Ә.С. ҒАСЫРЛАРДАН СЫР ШЕРТКЕН – СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН (тарихи-салыстырмалы талдау).....	147
Ильясова К.М., Байманов А.А. СКРИПКАШЫ ӘЛІМ АЛМАТ (ҒАЛЫМЖАН ӘБСӘЛМОВ) ЖӘНЕ ОНЫҢ МУЗЫКАНТ РЕТІНДЕ ҚАЛЫПТАСУЫ.....	159
Ильясова К.М. МИЛЛИОН ИЕРОГЛИФТАН ТҰРАТЫН МАНУСКРИПТ (проф. Т.З. Қайыркеннің «Су Бэйхай. Қазақтың жалпы тарихы» қолжазбасын зерттеу жобасы негізінде).....	174
Иманалиева Е. XVI ғ. ҚАЗАҚ ХАНДЫҒЫНЫҢ СЫРТҚЫ САЯСИ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТАРЫНЫҢ БАҒЫТЫ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	187
Исмаилов С.С., Еришева А.А. ЕМБІ МҰНАЙЛЫ АУДАНЫНЫҢ ДАМУ ТАРИХЫ ЖӘНЕ АЛҒАШҚЫ МҰНАЙ КӘСІПШІЛІКТЕРІ.....	193
Исова Л., Апсаттарова Г. ҚАЗІРГІ ГЕОСАЯСИ ҮДЕРІСТЕР АУҚЫМЫНДАҒЫ	199
Кәрібаев Б.Б., Нұртазина Н.Д. ӨЗ-ЖӘНІБЕК ХАННЫҢ ТАРИХИ ТҰЛҒАСЫ (шығыс нарративтері мен қазақтың шежіре аңыздары негізінде)	211
Күлдібаев Е.Қ., Саркулова С.Д. XX ҒАСЫРДЫҢ 30-ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ӨНЕР ҚАЙРАТКЕРЛЕРІНІҢ ҚУҒЫНДАЛУЫ.....	232
Қайыркен Т.З., Ильясова З.С. ОРТАҒАСЫРЛЫҚ ЖАЗБА ДЕРЕКТЕРДЕГІ ИСПИДЖАБ ЖӘНЕ ОНЫҢ ТӨңірегіндегі ҚАЛАЛАР МЕН ЕЛДІМЕКЕНДЕР.....	242

Қартабаева Е.Т. РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ ЖӘНЕ ИСЛАМ ДІНІ.....	253
Қойгелдиев М.Қ. МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВ: ҚАЗАН ТӨҢКЕРІСІ – БІЗ ҮШІН ЕУРОПА ТАРИХЫ ТУДЫРҒАН ЖАТ ТӨҢКЕРІС.....	265
Мажибаева Ш.О. 1928-1933 ЖЫЛДАРДАҒЫ ҚАЗАҚТАРДЫҢ ШЕТ ЕЛГЕ БОСУЫ.....	273
Мажиқызы Н. ҚЫТАЙ ҚАЗАҚТАРЫНДАҒЫ ТЕРІ ӨНДЕУ ӨНЕРІ.....	279
Макашева К.Н., Шалкеева З. ИСЛАМ ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ ҰЙЫМЫ ЖӘНЕ ЕУРОПАЛЫҚ ОДАҚ: ЫНТЫМАҚТАСТЫҚТЫҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ.....	286
Мұхатова О.Х., Садвокасова З.Т. МАҢҒЫСТАУДАҒЫ ҚАРУЛЫ ҚАҚТЫҒЫС.....	293
Мұхитов Қ. ҚАЗАҚ КҮРЕСІ: ӨТКЕНІ, БҮГІНІ ЖӘНЕ БОЛАШАҒЫ.....	307
Мұхитов Қ.С. МАҚАТ-ӨЗЕН ТЕМІР ЖОЛЫНЫҢ САЛЫНУЫ.....	318
Надырбеков Н.К. ЕЖЕЛГІ ЖӘНЕ ОРТА ҒАСЫРЛАРДАҒЫ ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАННЫҢ САКРАЛЬДЫ ТОПОГРАФИЯСЫ.....	326
Оспанғалиев Қ.Ә. ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ӨНІРІНДЕГІ БҮКІЛРЕСЕЙЛІК ҚҰРЫЛТАЙ ЖИНАЛЫСЫ САЙЛАУ ӨТКІЗУ НАУҚАНЫНЫҢ БАРЫСЫ.....	340
Раздыков С.З., Зайнов А.М. СОЛТҮСТІК-ШЫҒЫС КАСПИЙ МАҢЫ ЖӘНЕ ОҒАН ІРГЕЛЕС АУДАНДАРДАҒЫ САРМАТ МӘДЕНИЕТІ: ПРОБЛЕМАЛАР, ГИПОТЕЗАЛАР.....	350
Рахбаев Қ.Қ. ЖЕЛТАУ МЕШІТТЕРІНІҢ ТАРИХЫ (XIX Ғ. ОРТАСЫ XX Ғ. БАСЫ).....	363
Садыкова А.М. КЕҢЕС ӨКІМЕТІНІҢ ЕКІНШІ ДҮНИЕЖҮЗІЛІК СОҒЫС ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ДІНГЕ ҚАТЫСТЫ САЯСАТЫ...371	371
Сүгірбаева Г.Д., Исабек Б.Қ., Омарбаев Ы.К. ҚАЗАҚ КСР БОЙЫНША ШЕТЕЛГЕ БАРУДЫҢ ҚҰЖАТТЫҚ ТІРКЕУ ЖҮЙЕСІНІҢ ТӨРТІПТЕРІ: ТОҚЫРАУ КЕЗЕҢІ.....	379
Сыздыкова А.М., Молдакимова А.С. XX ҒАСЫРДЫҢ 80-ШІ ЖЫЛДАРЫНДА ЕРТІС ӨНІРІНДЕГІ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚОЗҒАЛЫСТАРДЫҢ БЕЛСЕНДІЛІГІ: КЛАССИФИКАЦИЯ ЖӘНЕ ӘДІСТЕР.....	388
Тайман С.Т., Сүгірбай М. СӘТТІҒҰЛ ЖАНҒАБЫЛОВТЫҢ «ДОСАН БАТЫР» ДАСТАНЫНДАҒЫ ТАРИХИ ДЕРЕКТЕР.....	395
Толамисов А.Ғ. ҚАЗАҚ ДИАСПОРАЛАРЫНЫҢ ИНТЕГРАЦИЯСЫ ЖӘНЕ "КІШІ ҚҰРЫЛТАЙЛАРДЫҢ" РӨЛІ.....	417
Төлебаев Т.Ә., Әбікенова Г.Е. XIX-Ғ. ЕКІНШІ ЖАРТЫСЫ – XX-Ғ. БАСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ОҢТҮСТІГІНДЕГІ ҚҰРЫЛЫС МАТЕРИАЛДАРЫ МЕН МИНЕРАЛДЫ ШИКІЗАТТАРДЫ ӨНДЕУ ӨНДІРІСТЕРІ.....	425
Ужкенов Е.М., Шотанова Ғ.А. ҚАЗАҚ ДАЛАСЫНДАҒЫ САЯСИ ДАҒДАРЫСЫНЫҢ СЫРТҚЫ ФАКТОРЛАРЫ (XVIII ғ. екінші жартысы - XIX ғ. басы).....	437
Хабижанова Г.Б., Алмагамбетова А.М. ҚАРАХАН МЕМЛЕКЕТІНІҢ ТАЙПАЛАРЫ МЕН ОҒЫЗДАР АРАСЫНДАҒЫ ҚАТЫНАСТАРДЫҢ КЕЙБІР АСПЕКТІЛЕРІ.....	452
Шашаев Ә.Қ., Смағұлов Б.Қ., Тылахметова А.С. ҚАЗАҚСТАН ҚАЗАҚТАРЫ ГЕНЕАЛОГИЯЛЫҚ ТОПТАРЫНЫҢ ҚАБІР ҮСТІНДЕГІ ҚҰРЫЛЫСТАРЫ.....	460
Шілдебай С.Қ. СЕЙІТҚАЛИ МЕНДІШЕВТІҢ ҚОҒАМДЫҚ-САЯСИ ЖӘНЕ МЕМЛЕКЕТ.....	472

СОДЕРЖАНИЕ

Абдукадыров Н.М., Нұсқабай П.П., Сабанчиева Ж.М. ВЛИЯНИЕ ЕВРОПЕЙСКОЙ СИСТЕМЫ НА РЕФОРМУ ТАНЗИМАТА И МУСТАФА РЕШИД ПАША.....	5
Азмуханова А., Эгамбердиев М., Шаншарбек У. ПРОБЛЕМЫ ИССЛЕДОВАНИЯ КОНСОЛИДАЦИИ И СОТРУДНИЧЕСТВА ТЮРКСКИХ НАРОДОВ В КОНЦЕ XIX – НАЧАЛЕ XX ВЕКОВ.....	16
Акымбек Е.Ш., Шагирбаев М.С. СТРАТИГРАФИЯ СРЕДНЕВЕКОВЫХ ТОРТКУЛИ В ШУЙСКОМ ДОЛИНЕ (X-XII вв.).....	25
Атыгаев Н.А. ЕЩЕ РАЗ О ВРЕМЕНИ СМЕРТИ И МЕСТЕ ЗАХОРОНЕНИЯ КАСЫМ-ХАНА.....	41
Ахантаева А.Ж. ОБЫЧАИ, ПРИМЕТЫ И ЛЕГЕНДЫ КАЗАХСКОГО НАРОДА, СВЯЗАННЫЕ С ЗЕМЛЕДЕЛИЕМ.....	48
Бахтыбаев М.М. ВКЛАД Н.Н. ПАНТУСОВА В ИЗУЧЕНИЕ ПАМЯТНИКОВ СЕМИРЕЧЬЯ.....	60
Билалов С.У., Тажекеев А.А., Дарменов Р.Т. АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАБОТЫ НА РАННЕСРЕДНЕВЕКОВОМ ГОРОДИЩЕ СОРТОБЕ I.....	77
Галиев А.А., Устемирова А.О., Қыдырғажы Б.М. ОТ ВЕЛИКОГО ШЕЛКОВОГО ПУТИ К «ПОЯСУ И ПУТИ».....	89
Джумагазиева А.Н. ПОСТРЕВОЛЮЦИОННАЯ ИСЛАМИЗАЦИЯ ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЖИЗНИ В ИРАНЕ.....	103
Жылгелді Ж.С. ИСТОЧНИКИ ИСТОРИИ КОЛЛЕКТИВИЗАЦИИ В 20-30 ЛЕТ XX ВЕКА.....	115
Жылкышыбаева К.К. ВЗГЛЯДЫ НА ИСТОРИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ УЧЕНЫХ В ЕВРОПЕ: ИСТОРИКО-ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ.....	122
Ибраева А.Г., Садыков Т.С., Темирханова А.С. ИССЛЕДОВАНИЯ О ХАКИМ АБАЕ В ТРУДАХ АКАДЕМИКА МАНАШ КОЗЫБАЕВА.....	136
Ибраева А.Г., Темирханова А.С. СЕВЕРНЫЙ КАЗАХСТАН СКВОЗЬ ВЕКОВ (историко-сравнительный анализ).....	147
Ильясова К.М., Байманов А.А. СКРИПАЧ АЛИМ АЛМАТ (ГАЛИМЖАН АБСАЛЯМОВ) И ЕГО СТАНОВЛЕНИЕ КАК МУЗЫКАНТА.....	159
Ильясова К.М. МАНУСКРИПТ СОСТОЯЩИЙ ИЗ МИЛЛИОНА ИЕРОГЛИФОВ (по проектам исследования рукописей «Су Бэйхай. Общая история казахов» проведенных проф. Турсунханом Закенулы Кайыркеном).....	174
Иманалиева Е. ОСОБЕННОСТИ ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ КАЗАХСКОГО ХАНСТВА В XVI ВЕКЕ.....	187
Исмаилов С.С., Еришева А.А. ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ УРАЛО-ЭМБИНСКОГО НЕФТЯНОГО РАЙОНА И ПЕРВЫЕ НЕФТЕПРОМЫСЛЫ....	193
Исова Л., Апсаттарова Г. ОТНОШЕНИЯ КАЗАХСТАНА И ИРАНА В РАМКАХ СОВРЕМЕННЫХ ГЕОПОЛИТИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ.....	199
Карибаев Б.Б., Нуртазина Н.Д. ИСТОРИЧЕСКАЯ ФИГУРА КАЗАХСКОГО ХАНА АЗ-ДЖАНИБЕКА(на основе восточных нарративов и генеалогических мифов казахов).....	211
Кулдибаев Е.К., Саркулова С.Д. ГОНЕНИЯ НА ДЕЯТЕЛЕЙ ИСКУССТВА В 30-Х ГОДАХ XX ВЕКА.....	232
Қайыркен Т.З., Ильясова З.С. ИСПИДЖАБ И БЛИЗЛЕЖАЩИЕ К НЕМУ ГОРОДА И НАСЕЛЕННЫЕ ПУНКТЫ В СРЕДНЕВЕКОВЫХ ПИСЬМЕННЫХ ИСТОЧНИКАХ.....	242
Картабаева Е.Т. ДУХОВНАЯ МОДЕРНИЗАЦИЯ И ИСЛАМ.....	253
Койгелдиев М.К. МАГЖАН ЖУМАБАЕВ: ИДЕЯ ОКТЯБРЬСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ ДЛЯ НАС БЫЛА ЧУЖАЯ.....	265
Мажибаева Ш.О. МАССОВОЕ ПЕРЕСЕЛЕНИЕ КАЗАХОВ ЗА РУБЕЖ В 1928-1933 ГОДЫ.....	273

Мажикызы Н. ИСКУССТВО ОБРАБОТКИ КОЖИ У КАЗАХОВ КИТАЯ.....	279
Макашева К.Н., Шалкеева З. ОРГАНИЗАЦИЯ ИСЛАМСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА И ЕВРОПЕЙСКИЙ СОЮЗ: ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ СОТРУДНИЧЕСТВА.....	286
Мухатова О.Х., Садвокасова З.Т. ВООРУЖЕННОЕ СОПРОТИВЛЕНИЕ В МАНГИСТАУ.....	293
Мухитов К. КАЗАХСКАЯ БОРЬБА: ПРОШЛОЕ, СЕГОДНЯ И БУДУЩЕЕ.....	307
Мухитов К. СТРОИТЕЛЬСТВО ЖЕЛЕЗНОЙ ДОРОГИ МАКАТ-УЗЕНЬ.....	318
Надырбеков Н.К. САКРАЛЬНАЯ ТОПОГРАФИЯ ДРЕВНЕГО И СРЕДНЕВЕКОВОГО ВОСТОЧНОГО КАЗАХСТАНА.....	326
Оспангалиев К.А. О ХОДЕ ПРОВЕДЕНИЯ ВЫБОРОВ ВСЕРОССИЙСКОГО УЧРЕДИТЕЛЬНОГО СОБРАНИЯ ВОСТОЧНО-КАЗАХСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ.....	340
Раздыков С.З., Зайнов А.М. САРМАТСКАЯ КУЛЬТУРА НА СЕВЕРО-ВОСТОЧНОМ ПРИКАСПИИ В ПРИЛЕГАЮЩИХ К НЕМУ РАЙОНАХ: ПРОБЛЕМЫ, ГИПОТЕЗЫ.....	350
Рахбаев К.К. ИСТОРИЯ ЖЕЛТАУСКИХ МЕЧЕТЕЙ (СЕРЕДИНА XIX – НАЧАЛО XX ВЕКОВ).....	363
Садыкова А.М. ПОЛИТИКА СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ В ОТНОШЕНИИ РЕЛИГИИ В ПЕРИОД ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ.....	371
Сугирбаева Г.Д., Исабек Б.К., Омарбаев Ы.К. ПОРЯДОК РЕГИСТРАЦИОННОЙ СИСТЕМЫ ДОКУМЕНТИРОВАНИЯ ВЫЕЗДА ЗА ГРАНИЦУ В КАЗАХСКОЙ ССР: ПЕРИОД ЗАСТОЯ.....	379
Сыздыкова А.М., Молдакимова А.С. АКТИВНОСТЬ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ДВИЖЕНИЙ ПРИИРТЫШЬЯ 80-Е ГОДЫ XX ВЕКА: КЛАССИФИКАЦИЯ И МЕТОДЫ.....	388
Тайман С.Т., Сүгірбай М. ИСТОРИЧЕСКИЕ СВЕДЕНИЯ В ДАСТАНЕ С.ЖАНГАБЫЛОВА «ДОСАН БАТЫР».....	395
Толамисов А.Г. ИНТЕГРАЦИЯ КАЗАХСКИХ ДИАСПОР И РОЛЬ «МАЛЫХ КУРУЛТАЕВ».....	417
Тулебаев Т.А., Абикиенова Г.Е. ПРОИЗВОДСТВО СТРОИТЕЛЬНЫХ МАТЕРИАЛОВ И ОБРАБОТКА МИНЕРАЛЬНОГО СЫРЬЯ НА ЮГЕ КАЗАХСТАНА ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX – НАЧАЛЕ XX.....	425
Ужкенов Е.М., Шотанова Г.А. ВНЕШНИЕ ФАКТОРЫ ПОЛИТИЧЕСКОГО КРИЗИСА В КАЗАХСКИХ СТЕПЯХ (вторая половина XVIII - начало XIX вв.).....	437
Хабижанова Г.Б., Алмагамбетова А.М. НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ОТНОШЕНИЙ МЕЖДУ ПЛЕМЕНАМИ КАРАХАНИДСКОГО ГОСУДАРСТВА И ОГУЗАМИ.....	452
Шашаев А. К., Смагулов Б. К., Тылахметова А.С. НАМОГИЛЬНЫЕ СООРУЖЕНИЯ ГЕНЕАЛОГИЧЕСКИХ ГРУПП КАЗАХОВ КАЗАХСТАНА И РОССИИ.....	460
Шилдебай С.К. ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКАЯ И ГОСУДАРСТВЕННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СЕЙТКАЛИ МЕНДЕШЕВА.....	472

CONTENTS

Abdukadyrov N.M., Nuskabay P.P., Sabanchieva Zh.M. INFLUENCE OF THE EUROPEAN SYSTEM ON TANZIMATS REFORM AND MUSTAFA RESHID PASHA.....	5
Azmukhanova A., Egamberdiyev M., Shansharbek U. PROBLEMS OF STUDYING CONSOLIDATION AND COOPERATION OF TURKIC PEOPLES OF THE LATE XIX - EARLY XX CENTURIES.....	16
Akymbek E.Sh., Shagirbaev M.S. THE STRATIGRAPHY OF MEDIEVAL TORTKULS IN SHU VALLEY (X-XII cc.).....	25
Atygayev N.A. ONCE AGAIN ABOUT THE TIME OF DEATH AND THE PLACE OF BURIAL KASYM-KHAN.....	41
Akhantaeva A.Zh. THE KAZAKH CUSTOMS, TRADITIONS AND LEGENDS RELATED TO AGRICULTURE.....	48
Bakhtybaev M.M. N.N. PANTUSOV'S CONTRIBUTION IN THE STUDY OF THE MONUMENT OF THE SEMIRECHYE.....	60
Bilalov S.U., Tazhekeyev A.A., Darmenov R.T. ARCHAEOLOGICAL RESEARCH ON THE EARLY MEDIEVAL SETTLEMENT.....	77
Galiev A.A., Ustemirova A.O., Kydyrgozhy B.M. OF SORTOBE 1 FROM GREAT SILK ROAD TO "ONE BELT ONE ROAD".....	89
Jumagazyeva A.N. POST-REVOLUTIONARY ISLAMIZATION OF POLITICAL LIFE IN IRAN.....	103
Zhylgeldi Zh.S. SOURCES OF HISTORY OF COLLECTIVIZATION IN 20-30 YEARS OF THE XX CENTURY.....	115
Zhylykshybayeva K.K. VIEWS ON THE HISTORICAL EDUCATION OF SCIENTISTS IN EUROPE: A HISTORICAL-PHILOSOPHICAL ANALYSIS.....	122
Ibraeva A.G., Sadykov T.S., Temirkhanova A.S. RESEARCH ON HAKIM ABAI IN THE WORKS OF ACADEMICIAN MANASH KOZYBAYEV.....	136
Ibraeva A.G., Temirkhanova A.S. NORTH KAZAKHSTAN THROUGH THE AGES (historical and comparative analysis).....	147
Ilyassova K.M., Baimanov A.A. VIOLINIST ALIM ALMAT (GALIMZHAN ABSALYAMOV) AND HIS PATH OF BECOMING AS A MUSICIAN.....	159
Ilyassova K.M. A MANUSCRIPT CONSISTING OF MILLION HIEROGLYPHICS (on manuscript research projects «Su Beihai. The general history of the Kazakhs» conducted by Prof. Tursunkhan Zakenuly Kayirken).....	174
Imanalieva E. GOALS AND FEATURES OF KAZAKH KHANATE'S FOREIGN POLITICAL RELATIONS IN THE XVI CENTURY.....	187
Ismailov S. S., Yerisheva A.A. HISTORY OF DEVELOPMENT OF THE URAL-EMBINSKY OIL REGION AND THE FIRST OIL FIELDS.....	193
Isova L., Apsattarova G. RELATIONSHIP BETWEEN KAZAKHSTAN AND IRAN IN THE FRAMEWORK OF MODERN GEOPOLITICAL PROCESSES.....	199
Karibayev B.B., Nurtazina N.D. HISTORICAL FIGURE OF KAZAKH KHAN AZ-JANIBEK (based on the eastern narratives and genealogical myths of Kazakhs).....	211
Kuldybaev E., Sarkulova S. THE PERSECUTION OF ARTISTS IN THE 1930S.....	232
Kaiyrken T.Z., Ilyassova Z.S. SISFIDJAB AND NEARBY TOWNS AND LOCALITIES IN MEDIEVAL WRITTEN SOURCES.....	242
Kartabayeva E.T. SPIRITUAL MODERNIZATION AND ISLAM.....	253
Koigeldiyev M. MAGZHAN ZHUMABAYEV: THE IDEA OF THE OCTOBER REVOLUTION WAS FOREIGN TO US.....	265

Mazhibayeva Sh.O.	
MASS MIGRATION OF KAZAKHS ABROAD IN 1928-1933.....	273
Mazhikyzy N.	
LEATHER TREATMENT ART AT THE CHINESE KAZAKHS.....	279
Makasheva K.N., Shalkeyeva Z.	
ORGANIZATION OF ISLAMIC COOPERATION AND THE EUROPEAN UNION: MAIN AREAS OF COOPERATION.....	286
Mukhatova O., Sadvokasova Z.T.	
THE ARMED RESISTANCE IN MANGISTAU.....	293
Mukhitov K.	
KAZAKH WRESTLING: PAST, TODAY AND FUTURE.....	307
Mukhitov K.	
CONSTRUCTION OF THE MAKAT-UZEN RAILWAY.....	318
Nadyrbekov N.K.	
SACRED TOPOGRAPHY OF ANCIENT AND MEDIEVAL KAZAKHSTAN.....	326
Ospangaliev K.A.	
ON THE COURSE OF THE ELECTION OF THE ALL-RUSSIAN FOUNDING MEETING OF THE EAST KAZAKHSTAN REGION.....	340
Razdykov S.Z., Zainov A.M.	
SARMATIAN CULTURE IN THE NORTH-EAST CASPIAN AND ADJACENT AREAS: PROBLEMS, HYPOTHESES.....	350
Rakhbayev K.K.	
HISTORY OF ZHELTAU MOSQUES (MID-XIX-EARLY XX CENTURIES).....	363
Sadykova A.M.	
POLICY OF THE SOVIET GOVERNMENT IN RELATION TO RELIGION DURING WORLD WAR II.....	371
Sugirbayeva G.D., Issabek B.K., Omarbayev Y.K.	
REGISTRATION SYSTEM PROCEDURE FOR DOCUMENTING TRAVEL ABROAD IN THE KAZAKH SSR: PERIOD OF STAGNATION.....	379
Syzdykova A., Moldakimova A.	
ACTIVITY OF ECOLOGICAL MOVEMENTS OF PRIYRTISHIYA IN THE 80s OF THE XX CENTURY: CLASSIFICATION AND METHODS.....	388
Taiman S.T., Sugurbay M.	
HISTORICAL SOURCES IN THE EPIC POEM OF S.ZHANGABYLOV «DOSAN BATYR».....	395
Tolamissova A.G.	
INTEGRATION OF THE KAZAKH DIASPORES AND THE ROLE OF «SMALL KURULTAIS».....	417
Tulebaev T.A., Abikenova G.E.	
PRODUCTION OF BUILDING MATERIALS AND PROCESSING OF MINERAL RAW MATERIALS IN THE SOUTH OF KAZAKHSTAN IN THE SECOND HALF OF THE 19TH - EARLY 20TH CENTURIES.....	425
Uzhkenov E.M., Shotanova G.A.	
EXTERNAL FACTORS OF THE POLITICAL CRISIS IN THE KAZAKH STEPPES (second half of the 18-th - the beginning of the 19-th centuries).....	437
Habizhanova G.B., Almagambetova A.M.	
SOME ASPECTS OF RELATIONS BETWEEN THE TRIBES OF KARAKHANID STATE AND THE OGHUZES.....	452
Shashaev A., Smagulov B., Tylakhmetova A.	
GRAVE CONSTRUCTIONS OF GENEALOGICAL GROUPS OF KAZAKHS IN KAZAKHSTAN AND RUSSIA.....	460
Shildebay S.	
PUBLIC, POLITICAL AND STATE ACTIVITIES OF SEYTKALI MENDESHEV.....	472

EDU.E-HISTORY.KZ

электрондық ғылыми журналы 2020. 1(21)

Бас редактор:
Қабылдинов З.Е.

Компьютерде беттеген:
Зикирбаева В.С.

Жарияланған күні: 30.03.2020.
Пішімі 70x100/16. Баспа табағы 26,6.

Құрылтайшысы және баспагері:
Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитеті
Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты
ШЖҚ РМК

Редакция мен баспаның мекен-жайы:
050010, Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй
ҚР ҒЖБМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты
ШЖҚ РМКТел.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

Е-mail: edu.history@bk.ru.
Журнал сайты: <https://edu.e-history.kz>

Ш.Ш. Уәлиханов ат. ТжЭИ басылған:
050010 Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй